

УДК 811.512.165'42-115:811.512.161

TÜRKİYE TÜRKÇESİ DERLEME SÖZLÜĞÜ VE GAGAUZ TÜRKÇESİ AĞIZ İLİŞKİSİ: KADEM KAYNA ROMANI ÖRNEĞİ

Pelin Meryem

Dr., Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Balkan Çalışmaları ABD,
Edirne/Türkiye

e-mail: meryemce22@hotmail.com

orcid id: 0000-0001-9209-1509

Öz: Birlikte yaşam sürülen coğrafyalarda kültürlerin etkileşimleri kaçınılmazdır. Bunun en belirgin özelliği de verilen ve alınan kelimelerdir. Verinti kelimelerin alanın dilinde gerçek anlamında kullanılması her zaman olanaklı değildir. Alıcı dil kendi algısına, ihtiyaçlarına ve düşünce sistemine göre aldığı kelimeye anlam/anamlar yükler. Zaman içinde fonetik ve morfolojik dönüşüm ve üstlendiği yeni anlamlarla alıntılanan sözcük, artık yeni dilin öz malzemesi haline gelir.

Gagauz Türkçesinde var olan her sözcük, aynı zamanda Türkiye Türkçesinde de kullanılan sözcüklerdir. Anlam genişlemesi, daralması, anlam iyileşmesi, kötüleşmesi gibi anlam olaylarına uğrayan sözcükler, verilen dilde bu serüvenlerden habersiz kendi kavram dünyalarını oluştururlar. Bu sözcüklerin kimilerinin alıcı dilde karşılığı yokken kimilerinin ise vardır. Eğer karşılığı yoksa gerçek anlamını korumaya devam eder. Ama karşılığı varsa alıntılanan sözcüğe terim anlamı verilmekte ve kullanımı için dar bir alan kalmaktadır.

Gagauzlar, Hristiyanlığın Ortodoks inancına mensuptur. Buna rağmen dillerinin söz varlığında Arapça ve Farsça sözcüklere rastlanması Osmanlı Türkçesinin etkisiyle izah edilir.

1957 yılında resmi hüviyetini kazanan Gagauz yazı dili, birçok sebeple yazılı ürünlerini vermekte biraz geç kalmıştır. Mariya Mercanka tarafından kaleme alınan ve 2017 yılında yayımlanan Kadem Kaynaa adlı roman, şimdilik modern Gagauz edebiyatının roman türündeki en yeni eserlerinden biridir.

Çalışmamızın amacı, Ortodoks Hristiyan ve kökeni Oğuz boyuna dayanan Gagauz Türklerinin son dönem yayımlanan eserlerinde kullanılan bazı sözcüklerin, Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan ve benzerlik gösteren sözcüklerin ortaya konularak tasnif edilmesidir. Kadem Kaynaa romanında yer alan ve karşılığı Türkçe sözlükte değil ama Derleme sözlüğünde olan sözcükler bildirinin içeriğini oluşturmaktadır.

Derleme Sözlüğü 1932 yılına kadar yazı diline girmemiş, ancak 1932-1960 yılları arasında yurdumuzun türlü bölgelerinde halk ağzından derlenmiş olan Türkçe veya Türkçeleşmiş sözcüklerin yer aldığı ve Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan 12 ciltlik bir sözlüktür.

Kadem Kaynaa romanındaki sözcükler incelenmiş ve Derleme sözlüğünde madde başı olan ortak kelimeler tasnif edilerek kullanıldıkları şehirler de belirtilmiş ve buradan yola çıkılarak Türkiye’de bu sözcüklerin kullanıldığı bölgelerin haritası oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gagauz Türkçesi, Kadem Kaynaa, Derleme Sözlüğü, Söz varlığı, Sözcük haritası.

TURKEY TURKISH COMPILATION DICTIONARY AND GAGAUZ TURKISH DIALECT RELATIONSHIP: THE CASE OF KADEM KAYNA A NOVEL

Abstract: Interactions between cultures are inevitable in geographies where people live together. The most obvious feature of this is the words given and received. It is not always possible to use borrowed words in their literal sense in the language of the field. The receiving language attributes meaning(s) to the word it receives according to its own perception, needs and thought system. The quoted word, with its phonetic and morphological transformation and new meanings over time, now becomes the core material of the new language.

Every word that exists in Gagauz Turkish is also used in Turkey Turkish. Words that undergo meaning events such as meaning expansion, narrowing, meaning improvement and deterioration, create their own conceptual worlds in the given language, unaware of these adventures. While some of these words do not have equivalents in the recipient language, some do. If it has no equivalent, it continues to retain its true meaning. However, if there is an equivalent, the term meaning is given to the quoted word and there is a narrow space for its use.

Gagauz people belong to the Orthodox faith of Christianity. Despite this, the presence of Arabic and Persian words in the vocabulary of their languages is explained by the influence of Ottoman Turkish.

Gagauz written language, which gained its official identity in 1957, was a little late in producing its written products for many reasons. The novel Kadem Kaynaa, written by Mariya Mercanka and published in 2017, is one of the newest works in the novel genre of modern Gagauz literature.

The aim of our study is to reveal and classify some words used in the recently published works of Gagauz Turks, who are Orthodox Christians and whose origins are based on the Oghuz tribe, and words that are similar to those used in Turkey Turkish dialects. The words in the novel Kadem Kaynaa, whose equivalents are not in the Turkish dictionary but in the Compilation dictionary, constitute the content of the paper.

Compilation Dictionary is a 12-volume dictionary published by the Turkish Language Association, containing Turkish or Turkishized words that did not enter the written language until 1932, but were compiled from the vernacular of various regions of our country between 1932 and 1960.

The words in the novel Kadem Kaynaa were examined and the common words at the beginning of the entry in the compilation dictionary were classified and the cities where they were used were indicated, and based on this, a map of the regions where these words were used in Turkey was created.

Key Words: Gagauz Turkish, Kadem Kaynaa, Compilation Dictionary, Vocabulary, Lexical map.

Giriş

Türk lehçeleri coğrafi bakımdan sınıflandırıldığında Güney ya da Güney-Batı grubuna, kavim adlarına göre Oğuz grubuna, fonetik esaslara göre yapılan sınıflandırmada ise “dağlı” grubunun “yev” alt koluna dahil olan Gagauzca (Özkan, 2013: 87) günümüzde varlığını devam ettiren Türk lehçelerinden biridir.

Bir Türk topluluğu olan Gagauzlar, Hristiyanlığın Ortodoks inancına mensuptur. Buna rağmen dillerinin söz varlığında Arapça ve Farsça sözcüklere rastlanması Osmanlı Türkçesinin etkisiyle izah edilir. Buna ek olarak farklı toplum ve kültürlerle etkileşimde bulunmuş olmalarından dolayı Gagauz Türkçesi söz varlığında Bulgarca, Yunanca, Moldovca, Rumence ve Rusçadan da alıntı birçok sözcük bulunur (Güngör ve Argunşah, 1998: 51-52). Arkaik unsurlar yönünden zengin bir Türk dili olan Gagauzca, Türkiye Türkçesinin Rumeli kolunda bulunan ağızlarıyla yakın benzerlikler göstermektedir (Hünerli, 2016: 21-22).

Gagauz adı ve Gagauzların kökeni hakkında bugüne kadar yirmiden fazla görüş ileri sürülmüştür. Bülent Hünerli, bazı tarihsel ve dil bilimsel verileri göz önüne alarak Gagauzların, Peçenekler, Uzlar, Tatarlar ve Kumanlar başta olmak üzere içinde daha birçok Türk kökenli boyun bulunduğu Oğuz temelli bir Türk topluluğu olduğunu belirtmiştir (2016: 21).

Gagauzların yoğun olarak yaşadığı yerlerin başında otonom bir devlet kurdukları Moldova’nın güneyinde yer alan Bucak bölgesi gelmektedir. Buradan sonra en kalabalık olarak Ukrayna’nın Odessa ve Zaporije bölgelerinde yaşamaktadırlar. Gagauzların buldukları yerler bu iki ülkeyle sınırlı olmayıp günümüzde Bulgaristan, Yunanistan, Belarus, Rusya, Romanya, Litvanya, Yugoslavya, Estonya, Azerbaycan, Özbekistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye ve Brezilya gibi pek çok ülkede dağınık gruplar hâlinde yaşarlar (Güngör ve Argunşah, 1998: 11). Ekonomi, eğitim, sağlık ve benzeri sorunlar sebebiyle yaşanan göçler nedeniyle dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış durumdadırlar. Yıllarca başka devletlerin idaresi altında azınlık olarak yaşayan Gagauz Türkleri, 1990 yılının Ağustos ayında bağımsızlıklarına kavuşmuşlar ve Moldova’da, Komrat başkent olmak üzere “Gagauz Yeri” adıyla özerk bir devlet kurmuşlardır.

Mircae Snegur’un, Moldova Cumhurbaşkanı seçilmesi Gagauz Yeri’nde özerk bir yönetim için önemli bir gelişme olmuştur. Birtakım çalışma ve görüşmeler sonucunda Gagauz halkı self-determinasyon hakkına sahip olmuştur (Güngör ve Argunşah, 1998: 45-46).

Gagauz Türklerinin yakın bir zamana kadar ana dilleriyle edebî eserler meydana getirememiş olmasında yukarıda da belirtildiği gibi farklı zaman aralıklarında Bizans, Bulgar, Rumen ve Rus halkların himayesi altında yaşamış olmaları ve bu ülkelerdeki resmî dil ne ise onu öğrenmek zorunda kalmaları etkili olmuştur. Bu sebeple Gagauz Türkçesi ile oluşturulmuş bilimsel eser sayısı da uzun bir süre sınırlı kalmıştır (Argunşah ve Argunşah, 2007:81). Maruz kalınan bu durum karşısında SSCB döneminde Gagauz aydınları dil ve kültürlerini korumak için harekete geçerek gerekli gördükleri bazı fikirleri öne sürmüşlerdir. Buna göre ilk olarak kendilerine mahsus bir alfabe tasarlanmasının, kitapların bu yeni alfabeye basılmasının ve okullarda eğitim-öğretimin ana diliyle yapılmasının lüzumundan bahsetmişlerdir (Argunşah ve Argunşah, 2007: 55). Tüm bunlar aynı zamanda bir konuşma dili olan Gagauzcanın yazı dili hâline gelmesi için de gereklidir.

1957 yılına değin bir alfabeleri olmayan Gagauzlar, Osmanlı döneminde dinî bilgileri ancak Yunan (Grek) harfleriyle yazılmış Karamanlıca kitaplardan öğrenebilmişlerdir. Gagauzlara 1957’de alfabe verilmesi öngörülünce Diyonis Tanasoğlu ve Pokrovskaya Kiril harflerinden oluşan bir Gagauz alfabeti meydana getirmiştir. Alfabe konusuyla ilgili bu ilk gelişmeden sonra Gagauz Özerk Cumhuriyeti’nin Meclisi 1993’te Latin harfli bir alfabeğe geçme kararı olsa da bu karar resmî olarak ancak 1996 yılında uygulanabilmiştir (Argunşah ve Argunşah, 2007:82- 83). Gagauzlara özel bir alfabe tesis edilmesi hususu henüz gündemde yokken Mihail Çakır, 1904 yılında Gagauz dilinde yayın yapma girişiminde bulunmuştur. Bu doğrultuda daha önceki yıllarda farklı dillerde kaleme aldığı dinî içerikli eserlerini Gagauz Türkçesine çevirmekle işe başlamıştır. 1904’te yaptığı bu kitap çevirilerini hükûmet tarafından gerekli iznin 1907 yılında verilmesinden dolayı ancak ileriki yıllarda yayımlayabilme imkânı bulmuştur. Çakır, iznin verildiği yıl da dâhil olmak üzere Gagauz Türkçesiyle daha başka birçok kitap yazmış ve üstelik 1909 yılında bir de gazete çıkarmıştır. Bu çalışmalarını başlangıçta Rus-Kiril alfabetini, 1918 yılından itibaren ise Rumenlerin Latin kökenli alfabetini kullanarak meydana getirmiştir (Özkan, 2014:45). Mihail Çakır’ın 1957 yılından önce tabii olarak farklı alfabelerle yayımladığı bu kitaplar, Gagauz Türkçesinin konuşma dilinden yazı diline geçiş evresi için bir basamak oluşturmuştur (Özkan, 2014:46). Astrid Menz, Mihail Çakır’ın bu kitap tercümelerini Gagauzların “ilk gerçek yazılı metinleri” olarak addetmektedir (2003: 25).

Mariya Mercanka² tarafından kaleme alınan ve 2017 yılında yayımlanan Kadem Kaynaa³ romanı, modern Gagauz edebiyatının roman türü en yeni eserlerinden biridir. Roman türü Gagauz edebiyatında diğer edebî türlere göre daha geç şekillenmeye başlamış ve yavaş bir gelişim süreci yaşamıştır. Bu yüzden Kadem Kaynaa romanı en başta modern Gagauz edebiyatı, akabinde Gagauz dili ve kültürü için ayrı bir değer taşımaktadır.

² Eğitimci, müzeci ve yazar olarak tanınan Mariya Mercanka, 13 Mayıs 1951 tarihinde Gagauzya’nın Beşalma köyünde doğmuştur. İlk ve ortaöğrenimini köyünde tamamladıktan sonra tahsiline Moldova’nın Cahul şehrindeki Cahul (Kagul) Pedagoji Koleji’nde devam etmiştir. Burayı bitirmesinin ardından 1977 yılında Belts şehrindeki Aleko Russo Enstitüsü’nden mezun olmuştur. Uzun yıllar doğduğu köy okulunda öğretmenlik yapmış, bununla birlikte müdür yardımcılığı görevinde bulunmuştur. Çalıştığı okulda hem ana dili Gagauzca hem de Rusça derslerine girmiştir. 2005 yılından bu yana ise Beşalma köyünde yer alan Dimitri Kara Çoban Müzesi’nde çalışmaktadır. Mariya Mercanka, özerklik yolundaki mücadelelerinde aktif olarak yer almış bir Gagauz kadınıdır. Gagauzya’nın özerk statüye sahip bir yer olması için gerek Gagauz Halkı adlı teşkilatın gerekse meclislerin yürüttüğü çalışmalarda delege olarak görev almıştır. Eserleri: Baht Nazı (2008) (şiir ve hikâye koleksiyonu), Haydin Okumaa (2013) (şiir, hikâye ve bilmecelerden oluşan bir kitap), Meneşalar Çıvgında (2013) (hikâye), Kadem Kaynaa (2017) (roman). (Erdin, 2020: 16-17)

³ Tarihte, Sovyetler Birliği’nin 1964-1982 yıl aralığı “*Durgunluk Dönemi*” olarak adlandırılır. Romanın içindeki olaylar da Sovyetler zamanının bu döneminde 1970’li yıllarda geçmektedir. Yazar; Sovyet Devleti altında yaşadıkları dönemde savaşlar, sarsıntılar ve devrimler arasında bu on sekiz yılı “*altın zaman*” olarak addetmekte ve Gagauz tarihinin en kısımlı, en aydınlık zamanları olduğunu belirtmektedir. Romanın adında yer alan “*Kadem*” sözcüğü de Gagauzcada “*mutluluk, kısmet*” anlamına gelmektedir. Bu çağda Bucak’ta yaşayan Gagauz köylülerin kolhoz sistemi içindeki yaşamı romanın genel temasını oluşturmaktadır. Romanın şahıs kadrosu oldukça kalabalıktır. Romanda, Andrey Konstantinoviç Mercan ile Kristina İvanovna adında biri erkek diğeri kadın olmak üzere iki başkahraman bulunmaktadır. Romanda temel olay on altı yaşındayken köyünden ayrılarak eğitim amacıyla kasabaya giden Kristina’nın bir zaman sonra öğretmen olarak tekrar köyüne geri dönmesiyle başlar. Eserde öne çıkan mevzu Almalık köyündeki anaokulu inşaatıdır ve olaylar genellikle bu mevzu etrafında gelişir. Romanda Gagauz halkının birçok yortusundan ve âdetlerinden bahsedilir. Yazarın, olayların akışı içerisine Gagauz kültürüne dair pek çok bilgiyi ustalıkla yerleştirdiği görülür. Kadem Kaynaa 324 sayfalık bir roman olup, 128 bölümden meydana gelmektedir. Yani roman içerisinde 128 başlık bulunmaktadır. Romanın başından sonuna kadar her bölümde anlatılan olaylar birbiriyle ilintili olarak devam etmektedir. Yazar, okuyucunun istediği yeri rahatlıkla bulabilmesi için romanı küçük küçük parçalara ayırmış ve bir içindekiler bölümü oluşturmuştur. Ayrıca romanın sonuna bir de sözlük “laflık” eklemiştir. (Erdin, 2020: 17-20)

Derleme Sözlüğü, 1932 yılına kadar yazı diline girmemiş, ancak 1932-1960 yılları arasında Türkiye'nin türlü bölgelerinde halk ağzından derlenmiş olan Türkçe veya Türkçeleşmiş sözcüklerin yer aldığı ve Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan 12 ciltlik bir sözlüktür.

Çalışmamızın amacı:

Ortodoks Hristiyan ve kökeni Oğuz boyuna dayanan Gagauz Türklerinin son dönem yayımlanan eserlerinde kullanılan bazı sözcüklerin, Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan ve benzerlik gösteren sözcüklerle ortaya konularak tasnif edilmesidir. Kadem Kaynaa romanında yer alan ve karşılığı Türkçe sözlükte değil ama Derleme Sözlüğünde olan sözcükler bildirinin içeriğini oluşturmaktadır.

Kullanılan yöntem:

Yakın dönem Gagauz edebiyatında yayımlanan Kadem Kaynaa romanındaki sözcükler⁴, Türkiye Türkçesi Derleme Sözlüğünde taranmış, aynı sözcüğün güncel Türkçe sözlükte yer alıp almadığı araştırılarak bir tasnif çalışması yapılmıştır.

Tasnifi yapılmış olan sözcükler listelenmiş ve Derleme Sözlüğünde kullanıldıkları iller saptanmıştır. İllerin sözcük sayılarına göre sözcük haritası oluşturulmuştur.

Derleme Sözlüğü ve Kadem Kaynaa Romanındaki Ortak Sözcükler:

Kadem Kaynaa romanı ve Türkiye Türkçesi Derleme Sözlüğünü karşılaştırdığımız bu çalışmada, 64 ilde benzer anlamda kullanılan 84 sözcük saptanmıştır. Bu 84 sözcüğün listesi aşağıda verilmiş olup içlerinden 10 tanesi açıklanarak örneklendirilmiştir.

Örnekler verilirken öncelikle sözcüğün romanda geçen (yani Gagauz Türkçesi) anlamı belirtilmiş ve metinde geçtiği cümle dipnotta gösterilmiştir. Sözcüğün, Derleme Sözlüğündeki anlamı ve kullanıldığı iller belirtilmiştir. Sözcüğün, Derleme Sözlüğünde bulunduğu sayfa numarası veya internet erişimi dipnotta gösterilmiştir.

1. **alat+la-:** “*acele etmek.*”
2. **aldangaç:** “*oyuncak.*”
3. **ayla-n-:** “*1. (bir şeyin etrafında) dönmek, dolanmak. 2. Yanıt beklemeden söze devam etmek, yanıt beklememek.*”
4. **batlak:** “*ağaçtan yapılmış küçük fıçı.*”
5. **bura:** “*buğra, hindi.*”
6. **çalmar:** “*sundurma.*”
7. **çantı:** “*kalça.*”
8. **çek+et-:** “*başlamak, başlatmak, başlatılmak.*”
9. **çoban sargısı:** “*büyük, iri taneli yağın kar*”
10. **çölmek:** “*çömlek, çanak.*”
11. **çüven:** “*kazan, tencere.*”
12. **daa:** “*orman.*”
13. **dam:** “*ahır.*”
14. **daptur+gel-:** “*birden sıçrayarak doğrulmak, ayaklanmak.*”
15. **dart-:** “*1. itmek. 2. çekmek.*”
16. **dartı:** “*başörtüsü.*”
17. **debeş-tir-:** “*tahrik etmek, kıskırtmak.*”
18. **debeş-tir-:** “*1. tahrik etmek. 2. depreştirmek, nüks etmek, azdırmak.*”

⁴ Ortak sözcüklerin tasnifinde Ceyda Erđin'in “*Mariya Mercanka'nın “Kadem Kaynaa” Adlı Romanının Söz Varlığı Bakımından İncelenmesi*” adlı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır.

19. **diiren/ dirgen:** “*dirgen, diren, tarım alanında kullanılan çatallı bir araç.*”
20. **dire-:** “*direnmek.*”
21. **dire-ş-:** “*gayret göstermek, direnmek, ayak diremek, inat etmek.*”
22. **don:** “*pantolon.*”
23. **döşemä:** “*çörek.*”
24. **dübek:** “*dibek, havan.*”
25. **düzen:** “*dokuma tezgâhı.*”
26. **elin:** “*hayvan memesinde sütün toplandığı kısım, yelin.*”
27. **emeni:** “*yemeni, ayakkabı.*”
28. **fışkan:** “*ince dal, fışkın.*”
29. **fıta:** “*önlük.*”
30. **filcan:** “*fincan.*”
31. **furtuna:** “*fırtına.*”
32. **geç-(i)n-:** “*ölmek.*”
33. **genger:** “*kenger, kengel, eşek dikenı.*”
34. **guşteri:** “*küçük kerkentele, sürüngen.*”
35. **gücük ay:** “*küçük, kısa ay, şubat ayı.*”
36. **güçük ay:** “*küçük, kısa ay, şubat ayı.*”
37. **güven:** “*küçük yemişleri olan dikenli bir ağaççık türü.*”
38. **hodul+lan-:** “*kabadayılanmak, büyükmek, gururlanmak, kasılmak.*”
39. **ih-:** “*büyümkek, gelişmek*”
40. **ilkyaz:** “*ilkbahar.*”
41. **imik:** “*beyin.*”
42. **kabar-t-:** “*1. Kışkırtmak, tahrik etmek. 2. Gururlandırmak, birinin gururlanmasını sağlamak.*”
43. **kalaba+ol-:** “*kalabalık olmak.*”
44. **kalak:** “*burun, hayvan burnu.*”
45. **kalle:** “*pirinç, lahana ve et karışımından elde edilen bir yemek.*”
46. **karandaş:** “*kurşun kalem.*”
47. **kehle:** “*bit.*”
48. **kırma:** “*içine peynir konularak yapılan bir börek.*”
49. **kıvrat- (kıvır-t):** “*1. (ip vb. şeyleri) burmak, tamamen bükmek. 2. Ellerini müziğe göre kıvrarak oynamak, kıvrılmak.*”
50. **kirez ayı:** “*haziran ayı.*”
51. **kirez:** “*kiraz ağacı.*”
52. **kolaç:** “*kalaç, farklı şekillerde küçük ekmek, simit, çörek.*”
53. **kolan:** “*bağ, kuşak.*”
54. **koliva:** “*haşlanmış buğday.*”
55. **kop+et-:** “*koşmak, koşuya çıkmak, hızlı gitmek.*”
56. **kotlon:** “*küçük soba tarzı ocak, fırın.*”
57. **kuli:** “*tay.*”
58. **kürtün:** “*1. kar. 2. kar yığını.*”
59. **lalangi:** “*çörek çeşidi, tatlı.*”
60. **makak:** “*koltuk değneği*”
61. **maşına:** “*makine.*”

62. orak ayı: “*temmuz ayı.*”
63. pala: “*kilim, yaygı.*”
64. pat: “*karyola, sedir.*”
65. pin-: “*1. binmek. 2. çıkmak.*”
66. sar-(ı)m-a-ş-: “*sarılmak, yanaşmak.*”
67. sen-: “*durulmak.*”
68. sergen: “*raf.*” (*ser-gen*)
69. sıbıdabil-: “*sıpıtılabilmek, fırlatabilmek.*”
70. sım-(a)ş-: “*alışmak.*”
71. suvan: “*soğan.*”
72. suva-ş-: “*bulaşmak.*”
73. şıla-: “*parlamak.*”
74. takaza+et-: “*azarlamak, paylamak.*”
75. tıtsi-n-: “*1. korkmak. 2. tiksilmek, iğrenmek.*”
76. tokat: “*sokak, avlu, bahçe ya da mandıra kapısı.*”
77. tükân: “*dükân.*”
78. yahni: “*yahni, et, et yemeği.*”
79. yalab+ı-: “*parlamak.*”
80. yalap yalap et-: “*parıldamak.*”
81. yarka: “*büyük piliç.*”
82. yımırta: “*yumurta.*”
83. yolla-n-: “*1. Bir yerden çıkmaya kalkışmak. 2. Bir tarafa doğru yola koyulmak, yürümek. 3. Yeşillenmek.*”
84. zerdeli: “*kayısı ağacının bir çeşidi olan zerdali, Akdeniz ülkelerinde üretilen, kayısıya göre meyveleri daha küçük boyutta olan bir ağaç.*”

Örnekler:

1. alat+la-: “*acele etmek.*”⁵
Derleme sözlüğünde alatlamak (*1. Acele etmek*) anlamında [Denizli, Afyon, Isparta, Aydın, İzmir, Uşak, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Bursa, Kütahya, Bilecik, Eskişehir, Bolu, İstanbul, Samsun, Elâzığ, Yozgat, Ankara, Konya, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ]⁶ 23 ilde kullanılır.
2. aldangaç: “*oyuncak.*” (aldangaç ‘oyalayıcı oyuncak’)⁷
Derleme sözlüğünde aldangaç (*1. Avutacak, kandırarak, gönül alacak şey, söz*) anlamında [Maraş, Muğla, Tokat]⁸ 3 ilde kullanılır.
3. çalmar: “*sundurma.*”⁹

⁵ KK; 11, 13, 14, 21, 35, 51, 57, 64, 70, 72, 74, 75, 76, 78, 86, 90, 109, 115, 133, 135, 156, 162, 169, 187, 191, 197, 211, 212, 218, 219, 232, 235, 250, 258, 270, 279, 280, 291, 296.

⁶ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (20.11.2023).

⁷ KK; 67.

⁸ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (20.11.2023).

⁹ KK; 221.

Derleme sözlüğünde çalmar (1. Üstü açık, çalırlarla ve taşlarla çevrilmiş ağıl) anlamında [Balıkesir, İstanbul, Çanakkale, Tokat, Ordu, Giresun, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ]¹⁰ 9 ilde kullanılır.

4. dartı: “başörtüsü.”¹¹

Derleme sözlüğünde dartı (3. Beyaz ya da renkli başörtüsü) anlamında [Denizli, Kütahya]¹² 2 ilde kullanılır.

5. geç-(i)n-: “ölmek.”¹³

Derleme sözlüğünde (1. Ölmek.) anlamında [Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Bursa, Tokat, Eskişehir, Merzifon, Amasya, Ordu, Bayburt, Gümüşhane, Artvin, Bitlis, Elâzığ, Malatya, Gaziantep, Maraş, Antakya, Hatay, Sivas, Niğde, Konya, Adana, İçel, Antalya, Muğla, Diyarbakır]¹⁴ 32 ilde kullanılır.

6. güven: “küçük yemişleri olan dikenli bir ağaçlık türü.”¹⁵

Derleme sözlüğünde güvem (1. Bir çeşit yabanî erik.) anlamında [Balıkesir, Eskişehir, İstanbul, Rize, Kars, Sivas, Edirne, Kırklareli, Isparta, Kütahya, Tokat]¹⁶ 11 ilde kullanılır.

7. kuli: “tay.”¹⁷

Derleme sözlüğünde kuli (2. sipa; 3. At ve eşek yavrusu.) anlamında [Balıkesir, Kırşehir, Kırklareli, Bursa, Afyon, Bilecik, Kocaeli,]¹⁸ 7 ilde kullanılır.

8. makak: “koltuk değneği.”¹⁹

Derleme sözlüğünde makak (5. Koltuk değneği) anlamında [Balıkesir, Bursa, Çanakkale, İstanbul, Kırklareli, Tekirdağ]²⁰ 6 ilde kullanılır.

9. pat: “karyola, sedir.”²¹

Derleme sözlüğünde pat (4. karyola, yatak, sedir) anlamında [Çanakkale, Bilecik, Tokat, Eskişehir, Kocaeli, İstanbul, Yozgat, Adana, Tekirdağ, Sivas]²² 10 ilde kullanılır.

10. sın-(a)ş-: “alışmak.”²³

Derleme sözlüğünde sınaşmak, sınışmak (1. Alışmak) anlamında [Balıkesir, Bursa, İstanbul, Bilecik, Eskişehir, Edirne, Kırklareli, Tokat]²⁴ 8 ilde kullanılır.

¹⁰ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (20.11.2023).

¹¹ KK; 20, 147, 154, 179, 189.

¹² TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (20.11.2023).

¹³ KK; 190.

¹⁴ DS; 1962.

¹⁵ KK; 163, 207, 301.

¹⁶ DS; 2128, 2168, 2240.

¹⁷ KK; 46, 120.

¹⁸ DS; 2995-2996.

¹⁹ KK; 90.

²⁰ DS; 3107.

²¹ KK; 14, 49, 121, 126, 138, 148.

²² DS; 3406.

²³ KK; 276.

²⁴ DS; 3609.

Kadem Kaynaa romanında yer alan ve Türkiye Türkçesi ağzlarındaki anlamlarıyla uyumlu 84 sözcüğün coğrafi dağılımlarına baktığımızda şöyle bir sözcük haritası karşımıza çıkmaktadır:

Haritaya baktığımızda 84 sözcük 64 ilde;

Balıkesir, **31** sözcük; Kırklareli, **28** sözcük; Çanakkale, **24** sözcük; Eskişehir, **23** sözcük; Bursa ve Edirne **22** sözcük; Denizli, Isparta, Niğde **20** sözcük; İzmir **19** sözcük; Afyon, Ankara, Tekirdağ, Muğla, Ordu ve Sivas **18** sözcük; Bolu **17** sözcük; İstanbul, Konya ve Giresun **16** sözcük; Manisa, Kütahya, Artvin ve Samsun **15** sözcük; Tokat, Kastamonu **14** sözcük; Kocaeli, Uşak ve Bilecik **13** sözcük; Yozgat, Maraş, Rize, Çorum ve Burdur **12** sözcük; Adana ve Zonguldak **11** sözcük; Kırşehir, Kars, Mersin ve Amasya **10** sözcük; Sinop, Elazığ ve Kayseri **9** sözcük; Malatya **8** sözcük; Aydın, Trabzon, Erzurum ve Erzincan **7** sözcük; Gümüşhane, Hatay, Diyarbakır ve Çankırı **6** sözcük; Antalya **5** sözcük; Antep ve Nevşehir **4** sözcük; Sakarya **3** sözcük; Bitlis, Bartın, Van ve Iğdır **2** sözcük; Mardin, Muş Karabük ve Tunceli **1** sözcük olarak karşımıza çıkmaktadır.

Derleme Sözlüğünde yer alan ve Güncel Türkçe Sözlüğe Derleme Sözlüğü ve aynı zamanda Derleme Sözlüğü kaynak gösterilerek Güncel Türkçe Sözlüğe alınmış olan 26 sözcük de 84sözcüğün içine dahil edilmiştir.

Sonuç

Gagauzlar, Ortodoks Hristiyan Türklerdir. Dillerinin söz varlığında Arapça ve Farsça sözcüklere rastlanması Osmanlı Türkçesinin etkisiyle izah edilir. Resmi hüviyetini 1957 yılında kazanan Gagauz yazı dili, birçok sebeple yazılı ürünlerini vermekte biraz geç kalmıştır. Mariya Mercanka tarafından kaleme alınan ve 2017 yılında yayımlanan Kadem Kaynaa adlı roman, şimdilik modern Gagauz edebiyatının roman türündeki en yeni eserlerinden biridir. Bu nedenle Kadem Kaynaa romanı, çağdaş Gagauz edebiyatı açısından ayrı önem taşımaktadır.

Derleme Sözlüğü, Türkiye'nin türlü bölgelerinde halk ağzından derlenmiş olan Türkçe veya Türkçeleşmiş sözcüklerin yer aldığı 12 ciltlik bir sözlüktür.

Yakın dönem Gagauz edebiyatında yayımlanan Kadem Kaynaa romanındaki sözcükler, Türkiye Türkçesi Derleme Sözlüğünde taranmış, aynı sözcüğün güncel Türkçe sözlükte yer alıp almadığı araştırılarak bir tasnif çalışması yapılmıştır. Tasnifi yapılmış olan sözcükler listelenmiş ve Derleme Sözlüğünde kullanıldıkları iller saptanmıştır. İllerin sözcük sayılarına göre sözcük haritası oluşturulmuştur.

Kadem Kaynaa romanı ve Türkiye Türkçesi Derleme Sözlüğünü karşılaştırdığımız bu çalışmada, 64 ilde benzer anlamda kullanılan 84 sözcük saptanmıştır. Tespit edilen bu sözcüklerden 10 tanesi, açıklanarak örneklendirilmiştir. Derleme Sözlüğünde yer alan ve Güncel Türkçe Sözlüğe Derleme Sözlüğü ve aynı zamanda Derleme Sözlüğü kaynak gösterilerek Güncel Türkçe Sözlüğe alınmış olan 26 sözcük de 84 sözcüğün içine dahil edilmiştir.

Gagauzların, Türkiye’de halk ağzında bugün az kullanılan veya kullanımdan düşmüş olan Türkçe arkaik kelimeleri, çağdaş Gagauz edebiyatında bugün hala kullanıyor olmaları oldukça dikkat çekicidir. Bu kullanımlar, Gagauzların Türk diline verdikleri değeri göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Argunşah, Mustafa. (1994). Gagauz Türklerinin Kullandığı Alfabeler, *Türk Dili*, 218-222.
- Argunşah, Mustafa-Argunşah Hülya. (2007). *Gagauz Yazıları*, Türk Ocakları Kayseri Şubesi, Kayseri.
- Bayraktar, Fatma Sibel. (2018). Türkçeden Balkan Dillerine Verilen Sözcükler ve Ağız İlişkisi, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 15, Temmuz, s. 22-32.
- Doğan Levent, Erdin Ceyda. (2021). Gagauz Türkçesinde Mental Fiiller. *International Journal of Languages’ Education and Teaching* Volume 9, Issue 2, June 2021, p. 191-221.
- Erdin, Ceyda. (2022). *Mariya Mercanka’nın “Kadem Kaynaa” Adlı Romanının Söz Varlığı Bakımından İncelenmesi*, Yüksek lisans tezi, Edirne.
- Güngör Harun- Argunşah, Mustafa. (1998). *Gagauzlar (Gagauz Türklerinin etnik yapısı, nüfusu, dili, dini, folkloru hakkında bir araştırma)*, İstanbul.
- Gürgendereli, Rifat, "Yunanistan Orestiyada (Kumçiftliği) Thourio (Urlu) Köyü Gagauzlarında Deve Oyunu", *Türk Dünyasında Siyasal, Kültürel ve Ekonomik Gelişmeler* (Ed. Levent Doğan, Sedef Zeyrekli Yaş, Gökhan Ilgaz), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, s. 111-116.
- Hünerli, Bülent,. (2016).Ukrayna Gagauzları Odessa Saha Çalışması Raporu, *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 5 (8), 21-32.
- Hünerli, Bülent. (2019). *Mihail Çakir’in Gagauzca (Türkçe)-Rumence Sözlüğü (İnceleme-Metin)*, Paradigma Akademi, Çanakkale.
- Menz, Astrid. (2003). Slav Dillerinin Gagauzcaya Etkisi. *Bilig*, K1ş, (24), 23-44.
- Özkan, Nevzat. (2013). Ağız Alanından Yazı Diline Geçiş: Gagauz Türkçesi Örneği, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (9), Summer, 85-94.
- Sandalyeci, Selda. (2021). Gagauz Türkçesi Söz Diziminin Ölçünlü Türkiye Türkçesi Söz Dizimi ile Mukayesesi Üzerine Bir Deneme, *Dil Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 15, Dönem: 2021/Güz, Sayı: 29